

החינוך וסביבו

כתב עת למחקר, יצירה ואקטיביזם

גיליון מ"ה | תשפ"ג 2023

החינוך וסביבו

כתב עת למחקר, יצירה ואקטיביזם
גיליון מ"ה | תשפ"ג 2023

החינוך וסביבו הוא כתב עת שנתי למחקר, יצירה ואקטיביזם בהוצאת מכללת סמינר הקיבוצים המשמש במה לעבודות מחקר, עיון ויצירה. החינוך וסביבו מפרסם כתבים ויצירות מסוגות מגוונות, ובכלל זה מאמרים, מסות, רשימות, תיעוד של עשייה חינוכית וחברתית, תרגום, ראיונות וכן אומנות חזותית וטקסטים ספרותיים.

סמינר
הקיבוצים

המכללה לחינוך,
לטכנולוגיה ולאמנויות

המכללה לחינוך
לטכנולוגיה ולאמנויות

החינוך וסביבו

שנתון המכללה מ"ה
תשפ"ג-2023

פרופ' מרים שלזינגר (1947–2012)

מיכל שוסטר

כשהתבקשתי לכתוב דברים לזכרה של מרים לגיליון זה, חשבתי שתהיה זו משימה קלה לכתוב על מורתי הרוחנית, שליוותה אותי במשך שמונה שנים מהותיות לצמיחתי האקדמית והמקצועית ושמורשתה חיה בי עד היום. את מרים פגשתי בתחילת לימודיי לתואר שני במחלקה לתרגום וחקר התרגום באוניברסיטת בר-אילן, אלא שאז הסתבר לי שהחיבור אליה התחיל שנים רבות קודם לכן. כשלמדתי במגמת התרגום בתיכון, חילקה לנו המורה חומרים ותרגילים שהמקור שלהם, כך התברר לי בדיעבד, הוא מרים, בהיותה, בשלל תפקידיה המקצועיים והמחקריים, גם יועצת משרד החינוך בתוכנית להוראת תרגום למורות ומורים לאנגלית. כעת, בבואי להעלות על הכתב את מכלול עשייתה הענפה – זו שהכרתי וזו שפחות – אני מגלה כי המשימה אינה פשוטה כלל ועיקר.

אשת אשכולות

מרים שלזינגר לבית גייגר נולדה בארה"ב בשנת 1947. בהיותה בת 17 עלתה לישראל ותכננה ללמוד רפואה. לבסוף, החליטה ללמוד בלשנות ומוזיקולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. מוזיקה תמיד הייתה עבורה ברקע באופן כלשהו, אך בעיסוקה הייתה מתורגמת (בעל-פה), מתרגמת (בכתב) וחקרת תרגום. היא הייתה מתרגמת פורה מאוד בתחומים רבים. עם תרגומיה לאנגלית בכתב נמנים: ספרים של אתגר קרת וכן מחזות של חנוך לוין, הלל מיטלפונקט, אברהם ב. יהושע ואמיל חביבי. היא תרגמה בעל-פה בכנסים אקדמיים וטכניים, במפגשים דיפלומטיים, בוועידות שלום וכן במשפט דמיאניוק. מרים הייתה

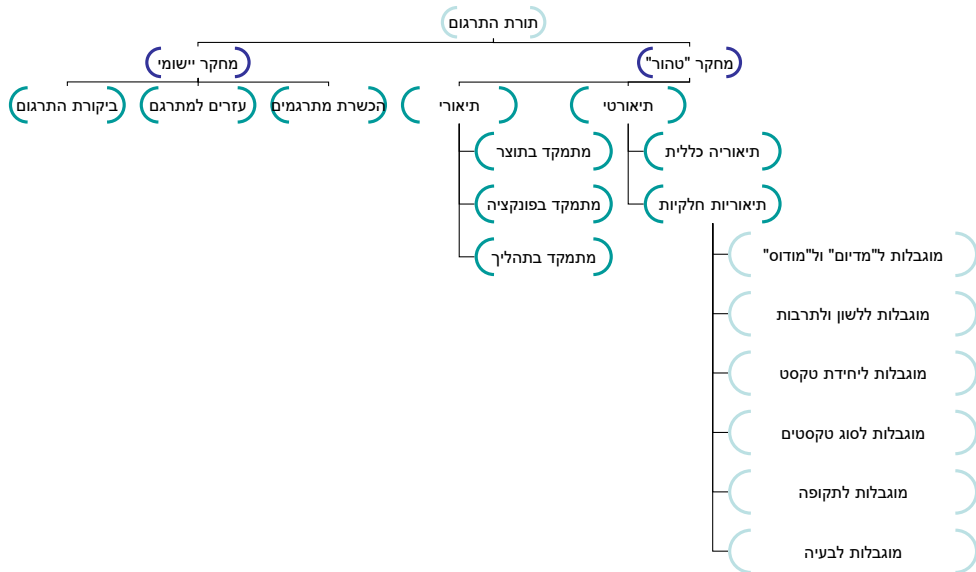
חברה בארגון הבין-לאומי היוקרתית למתורגמני ועידות (AHC, The International Association of Conference Interpreters), שמעטים זוכים להימנות על שורותיו. היא הייתה פעילה בוועדה לענייני מחקר של הארגון, כביטוי לשילוב המתמיד אצלה בין מחקר לבין שטח. באחד המחקרים המעניינים שהייתה מעורבת בהם, ושאת דבר קיומו גיליתי רק בעת כתיבת שורות אלה, רואיינו מתורגמניות ומתורגמנים בני 70+ שפרשו מהמקצוע. המחקר בחן את נתיבי הקריירה שלהם, את החלטתם לפרוש וכן את השינויים הקוגניטיביים והאחרים שחוו בשלהי הקריירה. בד בבד עם עבודתה הפורייה, הן בתחום התרגום והמתורגמנות והן בתחום הוראת המתורגמנות במחלקה לתרגום באוניברסיטת בראיילן, השלימה מרים שלינגר את כתיבת התזה שלה וכעבור שנים אחדות הוענק לה תואר דוקטור. מרים פרסמה מאמרים רבים כחוקרת יחידה, ובד בבד קיימה שיתופי פעולה פורים עם חוקרות וחוקרים מתחומים שהיו לכאורה רחוקים מאוד ממנה, ובהם פיזיקה, סוציולוגיה של הבריאות, תרבות ופרשנות. כך, התפתחותה בשדה האקדמי סימנה את דרכה כחוקרת פורה ופורצת דרך. בשנים 2004-2007 אף עמדה בראש המחלקה לתרגום וחקר התרגום באוניברסיטת בראיילן, ולימדה במחלקה עד זמן קצר לפני מותה. איך היא עשתה את זה? התשובה לא לגמרי ברורה, גם לא לאלה שהכירו אותה. דומה כי היממה של מרים הייתה ארוכה מזו של האדם הממוצע; סוכביה אמרו אותם דברים בעקביות, ואף נהגו להשתמש ביחס אליה באותם דימויים: "מנוע טורבו", "בעלת אנרגיה בלתי נדלית", "עונה למיילים גם בשלש לפנות בוקר" וכן הלאה. כך היא הייתה, ממש עד ימיה האחרונים. אותה בערה פנימית, אותו מנוע, כפי שתיארו מכריה, הם שעמדו מאחורי עשייתה המרובה – כמתרגמת וכמתורגמנית, כמרצה וכחוקרת. נוסף על כל אלה, הייתה מרים פעילה למען זכויות אדם. היא כיהנה כיו"ר אמנסטי ישראל, קידמה את תחום ההנגשה לאנשים עם מוגבלויות, והניחה את אבני היסוד להנגשה הלשונית של שירותים חיוניים.

פורצת דרך

כאמור, מרים הייתה חוקרת פורה ורב-תחומית בשדה חקר התרגום (translation and interpreting studies). מקובל לתארך את חניכתו של חקר התרגום כתחום חקר נפרד בתחילת שנות ה-70 של המאה הקודמת, עם פרסום מאמרו של הולמס (Holmes, 1972), המשרטט את מפת התחום וגבולותיו (לוח 1). גדעון טורי, שהיה

המנחה של מרים בדוקטורט שלה והשפיע עליה רבות גם לאחר מכן, פיתח את המפה (Toury, 1995).

לוח 1: מפת חקר התרגום

מקור: Holmes, 1972; וייסברוד, 2007

מרים שלזינגר, שכאמור הייתה חוקרת פורה ורב־תחומית בשדה חקר התרגום. ממיון מחקרית על פי המפה של הולמס וטורי עולה רוחב היריעה של כתיבתה. ברשימה זו אמנה רק כמה דוגמאות: היא עסקה בתרגום כתוצר (product), כתהליך (process) וכפונקציה (function). מחקרה גילו אזורים שלא היו "קיימים" במפות של הולמס וטורי: מתורגמנות בעל־פה (interpreting), לדוגמה, מוזכרת אצל הולמס כמעט כבדרך אגב, כחלק ממחקרים המוגבלים למדיום מסוים. שלזינגר חקרה מתורגמנות ועידות, מתורגמנות בבתי משפט (Shlesinger & Pöchhacker, 2008) ומתורגמנות במגזר הציבורי – סוגים של מתורגמנות שהולמס היה מסווג כחקר התרגום המוגבל לסוגי טקסטים מסוימים. מחקרה של שלזינגר על מתרגמים ומתורגמנים תרמו לחקר התרגום כפונקציה חברתית ותרבותית (Voinova & Shlesinger, 2013);

.(Shlesinger, Voinova & Schuster, 2019; Sela-Sheffy & Shlesinger, 2009 Shlesinger, 1998;) מחקריה על קורפוסים של טקסטים מתורגמים בכתב ובעל-פה (Shlesinger & Ordan, 2012) שהם מציעים, וכך גם מחקריה על תהליכים קוגניטיביים בתרגום בעל-פה שתרמו להבנת המורכבות העצומה שבפעולה הנראית מן הצד פשוטה וכמעט אוטומטית. מחקרה עם אילן רוזינר (Roziner & Shlesinger, 2010) על מתורגמות מרחוק (ראו במפה "חקר תרגום המוגבל למדיום מסוים"). בפרלמנט האירופי רלוונטי בעשור השלישי של המאה ה-21 יותר מתמיד, שכן בעקבות מגפת הקורונה עברו מתורגמות ומתורגמנים רבים לתרגם מרחוק, ובתחום כולו התחוללו שינויים. חוקרים בוחנים כיום את המאפיינים הייחודיים של מתורגמות מרחוק לצד ההשפעות המקצועיות והרגשיות על המתורגמות והמתורגמים. גישתה של מרים ביחס לתחומי מחקרה הייתה מעניינת, והיא תיארה אותה בריאיון שנערך חודשים אחדים לפני מותה:

לא צריך להתקדם מהר מדי, אלא להשתהות על נושא מסוים, לפחות עד שאת מרגישה שהגעת לממצאים משמעותיים ולמסקנות חשובות, גם אם טרם מיצית את הנושא שחקרת.¹

(Voinova, 2013)

מילותיה אלה שיקפו את סקרנותה הבלתי נלאית לגבי מגוון תחומי החקר. מחקריה ומאמריה לא זו בלבד שהרחיבו את מפת חקר התרגום במישורים תיאורטיים, אלא אף תרמו לפיתוח ההבנה של התהליך והתוצר. אלה היו אבני דרך להכרה בתחומי תרגום שנחשבו מקצועיים למחצה בלבד, לכניית הכשרות למתורגמנים ולמתרגמים בישראל ולקידום ההכרה בנחיצות ההנגשה הלשונית המקצועית (שוסטר ושלזינגר, 2007). גם פעילותה כעורכת כתב העת למתורגמות "Interpreting" תרמה את חלקה הנכבד להתפתחות האקדמית של התרגום בעל-פה כעיסוק, כתחום לימודים אקדמי (Weissbrod & Shlesinger, 2008) וכענף מחקר בפני עצמו.

1 תרגום שלי מאנגלית.

המאבק להנכחה ולהנגשה

מרים שלזינגר הלכה לעולמה בנובמבר 2012. על מצבתה חרותה הכתובת: "אין לך דבר בלתי שווה מטיפול שווה בבלתי שווים". הציטוט הזה – שיש המייחסים אותו לרכי מנחם-מנדל מקוצק, ואחרים, לכנג'מין פרנקלין – היה עיקרון מנחה עבור מרים וליווה את עשייתה ברבדים רבים.

שלזינגר חיברה בין עולמות התוכן שהיו חשובים לה, הן בפן האישי והן בפן המקצועי – עולמות המילים, החיבור בין בני אדם והשוויון. בנקודת מפגש זו יצרה מרים את ההנגשה הלשונית לשירותים חיוניים בישראל – הנגשה המתייחסת לאמצעים שמעמיד ארגון לרשות לקוחותיו או מבקריו כדי שיוכלו להשתמש בשירותיו באופן עצמאי, מכבד ושוויוני, בשפה הנוחה להם. המעבר ההדרגתי של שלזינגר לפרסומים העוסקים בהקשרים חברתיים של תרגום ומתורגמות שיקף את עשייתה לקידום זכויות אדם בכלל, וזכותם של מיעוטים לשוניים לתרגום לשפתם בפרט.

ככנס הראשון להנגשה לשונית בשירותי בריאות שיזמה בשנת 2006, היו בקהל רופאים בכירים שלא הבינו מה לא תקין, לדוגמה, בשימוש בילד של מטופלת לתרגום דבריהם לאימו. שלזינגר ניסחה את ההסבר האקדמי בנוגע לסוגיה זו והשמיעה את טיעוניה על כמות רבות, הן במרחב האקדמי והן במרחב הציבורי. הבמה האקדמית שימשה עבורה גם לקידום של תחומים נוספים, כגון מדיניות לשון ומתורגמות לשפת הסימנים. את כישורי הכתיבה, העריכה והתרגום שלה רתמה שלזינגר גם לתחום שהיה בעל חשיבות אישית עבורה, והיא שימשה יועצת בתרגום ובהתאמה לעברית של הספר הבריטי "מדריך לשבץ מוחי ואפזיה לאנשים עם אפזיה ובני משפחותיהם" (באנגלית: *The Stroke and Aphasia Handbook*), בהוצאת מכללת הדסה ירושלים, שהנגיש מידע חיוני בשפה ברורה – ולאחר מכן אף תורגם כיוזמתה לשפות נוספות.

מרים יצרה את השינוי גם באמצעות קורסים להכשרת מתורגמים במגזר הציבורי ובמערכת הבריאות. היא הובילה את הקמת השירות הראשון בישראל למתורגמות בטלפון (בעמותת "טנא בריאות" לקידום בריאות יוצאי אתיופיה), הכשירה עובדים דו-לשוניים במיומנויות מתורגמות במסגרות ציבוריות שונות, הקימה את תוכנית המתורגמות לשפת הסימנים באוניברסיטת בר-אילן, והייתה חברה בוועדות לקידום ההתמקצעות של מתורגמות ומתורגמים לשפת הסימנים

הישראלית. לשם כך, חרזה מתחומי השפות הטבעיות לה – עברית ואנגלית – לעבודה עם תרבויות שהיכרותה עמן הייתה פחותה: זו של יוצאי אתיופיה וזו של קהילת החרשים בישראל. בעשייה זו תרמה פרופ' שלזינגר תרומה נכבדה להנגשת שירותים חיוניים עבור אנשים חירשים, באמצעות מתורגמנים מקצועיים – עשייה שגם בתחומים אלה החלה מתוך סקרנותה, מניע פנימי שלה לשינוי והרבה מאוד ענווה.

זכיתי להוביל איתה פרויקט ייחודי נוסף שחיבר בין תרגום, אנשים וזכויות – התוכנית "מתורגמות קהילתית" באוניברסיטת בר-אילן. לקורס זה אין אח ורע בישראל, וכנראה גם בעולם – יותר מ־350 סטודנטיות וסטודנטים מכל התארים והמקצועות בחרו עד כה בקורס זה ולמדו את יסודות המתורגמות במגזר הציבורי. בד בבד עם הפן התיאורטי של הקורס, התנדבו הסטודנטיות והסטודנטים במתורגמות בארגון שיש בו קשיי תקשורת בין פונים לבין מקבלי שירות שאינם דוברי השפה. הסטודנטיות והסטודנטים תרמו לצמצום הפערים הלשוניים והתרבותיים, התמודדו עם אתגרים בין־אישיים, לשוניים וחברתיים, וחיזקו מיומנות שעבור רובם הייתה מובנת מאליה – הדו־לשוניות והיכולת לתרגם בסיטואציות מורכבות; הארגונים – מוסדות בריאות, עיריות, שירותי רווחה, שירותי אכיפת חוק וכן עמותות – הכירו צורה חדשה, מקצועית יותר מזו שהורגלו לה, לתיווך לשוני, ומנגד, האקדמיה הרוויחה קורס אקדמי המשלב עשייה חברתית. הקורס ממשיך לפעול גם כיום כחלק ממורשתה של מרים שלזינגר, ונחקר ממבחר זוויות.

אחת הסוגיות שמרים חקרה היה מעמד המתורגמנים ותפיסותיהם ביחס לתפקידם. מתורגמנים לא מקצועיים, בייחוד בהקשר הקהילתי, מתייחסים למשימת התרגום כאל "עזרה". אלא שמבחינה אתית למושג "עזרה" יש פוטנציאל להיות בעייתי, שכן אם אדם עוזר לאחר, אותו אחר שמקבל עזרה הוא לרוב הצד המוחלש, ולפיכך האדם שעוזר בהכרח כבר אינו אובייקטיבי – והרי אובייקטיביות היא אחת מכללי האתיקה הבולטים במקצוע זה. אלא שמנגד, מתורגמות במגזר הציבורי טומנת בחובה אי־שוויון מובנה: צד אחד מחזיק בידע, בשפה ובכוח, בעוד הצד שמנגד זקוק למשהו. אך טבעי הוא שהמתורגמן ירצה לסייע בצמצום האי־שוויון, בייחוד אם הוא עצמו שייך לאותה קהילה שאליה משתייך גם הלקוח. הסכנה בהזדהות כזו היא איבוד גבולות, מעורבות יתר, שחיקה וטראומטיזציה משנית – נושא שבתה של מרים, ד"ר יעל שלזינגר, חקרה בדוקטורט שלה. במחקרים שפרסמה מרים, וכן בשאלות שהציבה בפני הסטודנטיות והסטודנטים בכיתה,

היא היטיבה לאפייין מורכבות זו. לדוגמה: איך לתפוס מקום בלי להאפיל על משתתפים אחרים במפגש? איך להיות מעורב בלי להתערב? איך לבטא אמפתיה בלי לנקוט עמדה? שאלות כגון אלה חשובות מאין כמותן להתפתחותם המקצועית של מתורגמניות ומתורגמנים קהילתיים ולו מעצם העלאתן, שמעניקה לגיטימציה למורכבות ומאפשרת דיון שאינו שיפוטי בהתנהלות מוסרית ואתית בסיטואציות מורכבות.

כשבוועיים לפני מותה, ראינה את מרים טניה ווינובה, שהייתה אז תלמידת דוקטורט שלה. בריאיון עודדה מרים מתורגמנים, מתרגמים וחוקרי תרגום להיות אקטיביים יותר בקידום תקשורת תקינה בין בני אדם שאינם דוברים אותה שפה:

אני מגיעה ממקום שבו הרצון והיכולת של אנשים להבין אלה את אלה נמצאים בשפל של כל הזמנים, במקום שבו חוסר התקשורת בין עמים, תרבויות ודתות כבר יצא מכלל שליטה. במצב כזה אני יכולה רק לקוות שמתורגמניות ומתרגמים יהיו אקטיביים יותר וינקטו עמדה. ייתכן שהם יצליחו להיות סוכנות וסוכני השינוי.²

(Voinova, 2013)

מרים ידעה על מה היא מדברת – התפיסה (המכלילה) לגבי מתרגמים ומתורגמנים היא שעבודתם נעשית בבדידות, ומתוך התמקדות בתהליך ובתוצר הספציפי, ופחות במאבקים ציבוריים. היא הייתה שמחה להיווכח במאבקים של מתרגמות ומתרגמי ספרות להעלאת התעריפים שלהם בשוק, להתעקשות של מתורגמנים לשמור על סטנדרטים מקצועיים הולמים ועל תשלום הוגן, ועל הנכחה רבה יותר של מתורגמנות, בעיקר לשפת הסימנים הישראלית, במרחב הציבורי.

לתת במה לאחרות ולאחרים

השאיפה של מרים שלזינגר לקדם סטודנטיות וסטודנטים שלה ניצבה בראש מעייניה. בעיני תלמידיה לתארים מתקדמים נוכחותה הייתה טוטאלית. התמסרותה

2 תרגום שלי מאנגלית.

לקידום תלמידותיה ותלמידיה הייתה נדירה והשתקפה בין השאר במהירות תגובתה הבלתי רגילה לטיוטות, לשאלות ולהתלבטויות.

הסטודנטיות והסטודנטים שלה חקרו סוגיות ונושאים שונים – שונים גם מאלה שהיא עצמה עסקה בהם באופן טבעי. מרים לא זו בלבד שאפשרה ועודדה זאת, היא אף פנתה ללמוד את הנושאים הללו בעצמה כדי להיות מסוגלת לתת משוב, תובנה, עצה. כך, היא למדה תכנים בסטיסטיקה כדי לתרום לדיון על מחקרים מבוססי קורפוס, או תכנים בסוציולוגיה של הבריאות ובמחקר איכותני – כדי לתמוך בעבודת דוקטור על התפתחות שירותי המתורגמות בשירותי הבריאות בישראל. כשסיימתי את לימודי התואר השני, התלבטתי לגבי המשך דרכי המקצועית. ידעתי שאיני רוצה שהידע שצברתי יישאר על מדפים מעלי אבק. מרים הבינה זאת, ואמרה לי: "את רוצה לעבוד עם רופאים, נכון? את צריכה תואר דוקטור לפני השם. לכי תירשמי ללימודי דוקטורט", וכך היה.

גם אחרים ששוחחתי עמם שיתפו בחוויית העצמה דומה – הניתוב לעבוד כמתורגמת סימולטנית, העידוד לפתח קורס אקדמי חדשני שמתאם להתמחויות הייחודיות של המרצה, או הדחיפה להציג בכנסים בין-לאומיים ולפרסם מאמרים. ד"ר נעם אורדן, אחד מתלמידיה לדוקטורט, מספר: "היה לי פחד קהל, והיא גמלה אותי מזה, בדרך ערמומית משהו, אבל אני שיתפתי פעולה. היא אמרה לי משהו כמו – אם יש לך כמה דקות זמן, אני רוצה שתעבור בשיעור, ותסביר משהו לכיתה, כי אני לא אצליח להסביר את זה טוב. לא יכולתי לסרב לה, ומצאתי את עצמי בכיתה – כמה דקות שהפכו לחצי שיעור".

* * *

כמילים מסכמות – כשקיבלתי עליי את משימת הכתיבה של רשימה זו, חשבתי שמרים הייתה שמחה לדעת על תחרות של חיבורים אקדמיים שמעניקה במה לסטודנטיות ולסטודנטים בעלי רעיונות רעננים ולכותבות ולכותבים בתחילת דרכם. ייתכן שאף שהיא עצמה הייתה יוזמת במה מעין זו.

תודה לד"ר חני עמית-כוכבי, לד"ר נעם אורדן ולד"ר טניה ווינובה ששוחחו עמי על מרים ושיתפו אותי בחוויות ובתחושות.

רשימת מקורות

- וייסברוד, ר' (2007). לא על המילה לכדה – סוגיות יסוד בתרגום. למדא, ספרי האוניברסיטה הפתוחה.
- שוסטר, מ' ושלזינגר מ' (2007). נגישות במבט אחר: מיעוטים לשוניים כאוכלוסייה מוגנת, בתוך: ד' פלדמן, י' דניאל-להב, ש' חיימוביץ' (עורכים). נגישות החברה הישראלית לאנשים עם מוגבלות בפתח המאה ה-21. לשכת הפרסום הממשלתית.
- Holmes, J. (1972). *The name and nature of translation studies*. A paper presented in the Translation Section of the Third International Congress of Applied Linguistics. Copenhagen, 21–26 August 1972.
- Roziner, I., & Shlesinger, M. (2010). Much ado about something remote: Stress and performance in remote interpreting. *Interpreting: International Journal of Research and Practice in Interpreting*, 12(2), 214–247.
- Sela-Sheffy, R., & Shlesinger, M. (2009). Introduction: Profession, identity and status: Translators and interpreters as an occupational group. *Translation and Interpreting Studies* 4(2), 123–134.
- Shlesinger, M. (1998). Corpus-based interpreting studies as an offshoot of corpus-based translation studies. *Meta* 43(4), 486–493.
doi.org/10.7202/004136ar
- Shlesinger, M., & Ordan, N. (2012). More *spoken* or more *translated*?: Exploring a known unknown of simultaneous interpreting. *Target*, 24.
doi.org/10.1075/target.24.1.04shl
- Shlesinger, M., & Pöchhacker, F. (2008). Introduction: Doing justice to court interpreting. *Interpreting: International Journal of Research and Practice in Interpreting*, 10(1), 1–7.
- Shlesinger, M., Voinova, T., Schuster, M. (2019). A feminine occupation? The conflicts inherent to community interpreting as expressed by female student interpreters. In D. Markovich, D. Golan, N. Shalhoub-Kevorkian (Eds.), *Understanding campus-community partnerships in conflict zones*. Cham: Palgrave Macmillan.
doi.org/10.1007/978-3-030-13781-6_8
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- Weissbrod, R., & Shlesinger, M. (2008). For better and for worse: the transformation of a diploma program into MA studies. In M. Garant (Ed.), *Current trends in translation teaching and learning* (pp. 13–37). Helsinki: University of Helsinki.
- Voinova, T. (2013). From editing to editing – via professional practice, teaching and research: Interview with Miriam Shlesinger. *Interpreting*, 15(1), 11–23.
- Voinova, T., & Shlesinger, M. (2013). Translators talk about themselves, their work and their profession: The habitus of translators of Russian literature into Hebrew. *Traduction, Terminologie, Redaction Journal (TTR)*. 26(2), 29–57. doi.org/10.7202/1037131ar

רשימת התרגומים, תחומי הפעילות והישגיה האקדמיים של פרופ' מרים שלזינגר מפורטים בקישור.
translation.biu.ac.il/sites/translation/files/shared/shlesinger_miriam-information-h-200911.pdf